

Тютюнник О. М.

ORCID 0000-0003-1233-3577

Кандидат філософських наук, доцент
доцент кафедри педагогіки та методики
викладання іноземних мов
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г.Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: fotunae@gmail.com

Тютюнник Я. В.

Аспірантка навчально-наукового інституту історії,
етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: slava.vernik@gmail.com

ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ ПОГЛЯДИ П. КУЛІША В КОНТЕКСТІ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Актуальність формування національно-культурної ідентичності обумовлена необхідністю осягнення й засвоєння національно-культурних цінностей українського народу, історичної пам'яті, збереження національної автентичності та традицій.

Найважливішими в цьому плані виступає питання збереження в умовах глобалізації національної соціокультурної ідентичності, концентрованим виразником якої виступає національна освіта. Зокрема, виникає у зв'язку з цим завдання переосмислення філософсько-освітньої спадщини, як істотної форми національного самоусвідомлення. Тому в сучасних умовах реформування системи освіти в Україні, при пошуках базових принципів національної освіти, варто звернутись до вітчизняної спадщини – доробку відомих мислителів минулого, що вивчали питання змісту, ролі та значущості освіти у житті суспільства, зокрема, у житті української спільноти.

***Мета роботи** є аналіз та теоретична реконструкція філософсько-освітніх поглядів П. Куліша.*

***Методологія.** Теоретико-методологічна основа дослідження визначається підходом, який базується на принципах об'єктивності й цілісності, а також на комплексі загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що дозволило забезпечити обґрунтованість і достовірність наукових результатів. Зокрема, діалектичний метод, завдяки якому автор отримав можливість представити предмет дослідження в його істотних соціальних взаємозв'язках і залежностях; метод системного аналізу дозволив виявити й обґрунтувати системні компоненти досліджуваного предмета; історичний метод надав можливість предметно дослідити закономірності.*

Крім цього, істотне методико-методологічне значення надавалось принципу національної типології філософського вирішення проблем освіти, а також принципам компаративістики, антропоцентризму і етноцентризму

***Наукова новизна** статті полягає у набутті подальшого розвитку особливості осмислення генезису українського народу у філософсько-педагогічній спадщині П. Куліша, яка була підпорядкована осмисленню особливості розвитку українського народу в контексті його історії, мови, культури, ментальності й освіти. Реалізація цих завдань сприяла самоусвідомленню й відстоюванню українських інтересів у широкому буттєвому діапазоні.*

***Висновки.** В творчому доробку П. Куліша репрезентована філософсько-педагогічна концепція, що постає результатом філософського осмислення освіти як особливого виміру людського буття. Здійснена реконструкція концепції П. Куліша надає педагогічному мисленню характеру синтетичності та дозволяє йому узгодити у філософських теоріях виховання й освіти важко сумісні принципи відповідності педагогічних впливів етичним ідеалам, людській природі та національній культурі. Основними ідеями філософії освіти П. Куліша є виховання гармонійної особистості через глибоке сприйняття рідної культури, яка знаходить вираження у мові, діалозі з Природою та сімейному вихованні. Великий мислитель закликав освічувати розум і серце, адже саме так можна зробити людину мудрою і добродешною.*

***Ключові слова:** особистість, сім'я, освіта, гармонізація, культура.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями. В сучасних умовах реформування системи освіти в Україні, при пошуках

базових принципів національної освіти, варто звернутись до вітчизняної спадщини П. Куліша – доробку відомого мислителя минулого, що вивчав питання змісту, ролі та значущості освіти у житті українського суспільства. Реконструюючи минуле, людина узгоджує своє бачення з правилами і нормами сучасності, орієнтується на зрозумілі й звичні їй цінності та ідеали суспільного життя.

Набули подальшого розвитку: – особливості осмислення генезису українського народу у філософії освіти П. Куліша, яка була підпорядкована осмисленню особливості розвитку українського народу в контексті його історії, мови, освіти, ментальності й духовності. Реалізація цих завдань сприяла самоусвідомленню й відстоюванню українських інтересів у широкому буттєвому діапазоні. Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані як світоглядно-методологічний засновок при подальшому дослідженні даної проблеми у філософії та педагогічній науці – зокрема, при підготовці навчальних посібників, підручників, у викладанні навчальних курсів, підготовці кадрів для освітньої сфери. Основні положення та висновки підлягають застосуванню у процесі досліджень філософії П. Куліша щодо розвитку освітньо-наукової та культурної діяльності українського суспільства в контексті конкретно-історичних можливостей і трансісторичних перспектив.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Особистість П. Куліша, його різнопланова діяльність привертала увагу біографів, учених у різні періоди розвитку вітчизняної науки.

Історико-культурологічна, етнографічна, лінгвістична, літературна, культурно-громадська діяльність П. Куліша, окремі аспекти просвітницько-педагогічної спадщини стали предметом наукового дослідження у 20-х рр. ХХ ст. широким колом дослідників, серед яких М. Грушевський, О. Грушевська, О. Грушевський, С. Дорош, В. Дорошенко, С. Єфремов, І. Житецький, Є. Кирилюк, А. Лобода, В. Міяковський, Л. Перетц, В. Петров, П. Рулін, Н. Сагарда, М. Стороженко, І. Теліга, І. Ткаченко та ін.

Розвиток вітчизняної педагогічної науки передбачає сучасне осмислення та об'єктивне вивчення історико-педагогічних явищ (О. Адаменко, М. Богуславський, Л. Ваховський, Н. Гупан, Н. Дічек, О. Коновець, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко).

У цьому контексті дослідники української історії педагогіки Л. Березівська, Л. Вовк, І. Зайченко, Н. Побірченко аналізують окремі аспекти теоретико-педагогічних надбань П. Куліша як активного учасника національно-просвітницького руху, як популяризатора й ідеолога національної ідеї.

Водночас історіографічний огляд засвідчує, що педагогічна й науково-просвітницька діяльність П. Куліша ще недостатньо вивчена і до цього часу не була предметом окремого ґрунтовного і цілісного історико-педагогічного дослідження. Не дістали належної уваги його педагогічні погляди, ідеї, що їх зберігають архівні документи, спеціальні наукові праці, літературні твори, епістолярій.

Мета роботи є аналіз та теоретична реконструкція філософсько-освітніх поглядів П. Куліша.

Методологія. Проведено теоретичний аналіз та узагальнення філософсько-педагогічної літератури з проблеми дослідження. Методологічною основою розвідки є використання методу аналізу, порівняння, систематизації, узагальнення, що уможливають науково-теоретичне обґрунтування матеріалу.

Наукова новизна статті полягає у здійсненні реконструкції та актуалізації філософсько-педагогічної концепції П. Куліша.

На основі аналізу результатів історико-філософських та історико-педагогічних досліджень з проблеми, філософія реалізує свої виховні функції за допомогою педагогічного знання, а педагогіка поглиблює своє розуміння людини й поширює арсенал власних дослідницьких методів за допомогою філософії. Здійснена спроба актуалізації філософсько-педагогічної концепції П. Куліша за допомогою співвіднесення її положень із сучасними проблемами реформування української системи освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Філософське осмислення П. Кулішем проблем освіти ґрунтувалося на вагомих здобутках філософської та педагогічної думки попередніх періодів. Орієнтація навчання і виховання на весь процес життя особистості, особливо на існування і виживання у екстремальних ситуаціях, визначила те, що соціально-філософський аналіз освіти в українській традиції позначений суттєвим екзистенціально-антропологічним акцентом, закладеним ще в добу Київської Русі. Тоді освітній процес розглядався як аспект людського буття, який в силу великого державного значення, перебував під патронатом князівської влади, котра почала вводити шкільну освіту. Створювалися й осередки православної церковної освіти, у яких важлива роль відводилася самоосвіті. Водночас, існування в умовах постійної зовнішньої загрози (сурова «школа життя») накладало свій відбиток на головні завдання освіти та самоосвіти: вони були зорієнтовані на пріоритет землі, працю хлібороба.

Мислитель і просвітник вважав, що школи разом із національними культурними традиціями та історичною пам'яттю є основою держави. А освіту він розглядав як своєрідну «школу життя».

Становлення людини як вільної особи, з погляду П. Куліша, починається від самого народження. Існує, на його погляд, різниця між тим, чи обмежується вільний природний рух новонародженого немовляти, чи навпаки, дитина ще немовлям має змогу вільно рухатись своїм тілом, не відчуваючи якихось перепон. На наш погляд, в даному випадку П. Куліш торкається філософсько-антропологічних проблем педагогіки, котрі вперше сформулював і ґрунтовно проаналізував у вітчизняній філософсько-антропологічній думці К. Ушинський. Він також вчив, що виховання вільної особистості починається з того, якою мірою обмежується батьками, дорослими людьми взагалі інстинктивно властиві новонародженому здібності до рухів тіла. Вважаючи це питання принциповим для особи, котра здатна

бути свobodною П. Куліш підкреслював, що дитину не варто сповивати, тим більш тісно закутувати та колихати. Оскільки людське немовля П. Куліш вважав безпосередньо природним станом людини, остільки основні аргументи він шукав у аналогіях із природним буттям тварин. «Думають люди, що дитина собі очі повидирає, як не сповивати. Ні одно звіря очі собі не видряпує...» [4, с. 551].

Якщо немовля із самого початку користується певною свободою як своїм природним станом, то подальший процес її становлення як особи пов'язаний на думку П. Куліш із активним навчанням у «Бітьківській» школі, в межах якої виділяються «батьківська» наука для хлопчиків і «материнська» наука для дівчат.

Найбільш ґрунтовним періодом розкриття здібностей дитини П. Куліш вважав саме родину, батьківську освіту. Зокрема, він визнавав «домашню» освіту не лише початком формування людини як особи, але і в якості фундаменту для подальшої освіти. Більше того, у «сімейному» вихованні він вбачав перетин усіх властивих суспільству принципів функціонування особи. Йдеться не тільки про те, щоб батьки ділилися із своїми дітьми з малку власним життєвим досвідом, але і про те, що саме за допомогою батьків діти вперше стають здатними розірвати обмежене коло родинного світу і включитися у світ «широкий», представлений світом своєї Батьківщини. П. Куліш сам описує свою подорож із чумаками, які їздили по сіль до Криму і робить висновок: «і – що-то, як ширше глянеш по світу! Ті ж самі левади, і стави, і горби степові навкруги хутора Белебня здались мені раєм. Не знав я, що се добро, поки не побачив степу і моря. Там свої дива, а тут свої, а не знавши світу божого широко, не визнаєш, чого що стоїть» [1, с. 279].

Домашнє виховання та освіта також мали забезпечувати спадкоємність поколінь, встановити такий зв'язок між ними, через який передавались би звичаї, традиції, знання. Діти, відправлені на навчання забувають рідну мову та звичаї і, повернувшись додому не можуть адаптуватися та жити із оточенням. У результаті – страждають і вони самі, і громада, і батьки. П. Куліш високо цінував добрі взаємини між батьками та дітьми, вважав це запорукою розвитку вільної та гармонійної особистості. Саме тому він вкрай критично ставиться до «городської науки». «Не хочемо ми ніяких благ цивілізації, коли за сі блага діти наші не вмітуть із нами, під нашу старість, розмовляти, коли вони нас, а ми їх через велику освіту, не розумітимемо» [1, с. 246].

«Батьківська» наука, з погляду П. Куліша, закладає такий світоглядний моральний, ірраціональний та естетико-чуттєвий потенціал, який не може дати ніяка інша школа. Тому він із великою підозрою ставився до ігнорування національних педагогіко-виховних тенденцій і до мало аргументованого впровадження зарубіжних освітньо-виховних тенденцій. Він висловлював бажання своїм «письменним землякам» щоб «вони рідного побуту просто не кидали і в німецькі звичаї не вдавались; не хай би через науку, через освіту простого нашого люду не меншало» [1, с. 249]. Заодно П. Куліша непокоїло те, що українці «вхопивши книжності» цурались самих себе і ставали, як говорив П. Куліш, – німцями. «Німець з його німцем, – півень а не чоловік, хоч візьми та й посади на сідоло» [1, с. 249]. Тому П. Куліш активно наполягав, щоб освіта в Україні була українською, а ця наука є наукою «нашого доброго селянина або хutorянина. Власне саме такою наукою, вважав П. Куліш, українське суспільство набуває необхідних знань. «То хіба ж оце розумне діло, щоб уже рідну свиту з себе скинути, що прочитав пару книжок німецьких» [1, с. 249]. Зрештою, П. Куліш схилився в розумінні становлення людини через навчально-виховний процес, як виховання селянського егалітаризму. Ознаками цього були для нього простота в одязі і працьовитість.

Важливою метою родинного виховання П. Куліш визначає збереження рідної мови та культури. Саме на батьків він покладає обов'язок прищепити дітям любов та повагу до рідного слова. У зв'язку із цим П. Куліш наголошував, що саме з народознавства слід починати «освіту розуму» [4, с. 116]. Його творчість пронизана ідеалізацією природного розуму, котрий зберігся на українських хуторах. Зокрема, у січні 1785 року, після повернення із Петербургу він пише своєму другу І. Пулюю. «Обридли мені учені люди здорово... в хutorі такого дурня нема ні одного, як між ученими бачиш було щодня» [3, с. 220].

Мислитель наполягає на необхідності починати освіту із поваги до дитини: «ім'я нашим почуттям до дитячого віку взагалі має бути – повага!» [3, с. 221].

Висновок. Основними ідеями філософії освіти П. Куліша є виховання гармонійної особистості через глибоке сприйняття рідної культури, заснованої на правдивих традиціях, які знаходять вираження у мові, діалозі з Природою та сімейному вихованні. Великий мислитель закликав освічувати розум і серце, адже саме так можна зробити людину мудрою і добродесною. Слід відзначити, що «хutorянство» П. Куліша – це не відмова від цивілізації і науки, це спроба гармонізувати стосунки Природи і людини. Сьогодні нам, людям урбанізованого, техногенного суспільства, варто звернути особливу увагу на ці думки.

References

1. Куліш П. Листи. 1841–1850. Повне зібрання творів: в 35 т. [гол. ред. Г. Грабович / упоряд., вступ. ст. й комент. О. Федорук]. Київ : Критика, 2005. – Т. 1. – 646 с.
Kulish P. Ly`sty`. 1841–1850. Povne zibrannya tvoriv: v 35 t. [gol. red. G. Grabovy`ch / uporyad., vstup. st. j koment. O. Fedoruk]. K. : Kry`ty`ka, 2005. T. 1. 646 s.
2. Куліш П. Хutorская философия и удаленная от света поэзия. СПб., 1879. 151 с.
Kuly`sh P. Xutorskaya fy`losofy`ya y` udalennaya ot sveta poezy`ya. SPb., 1879. 151 s.

3. Куліш П. До І. Пулюя. *Куліш Пантелеймон. Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані* [за ред. Ю. Луцького]. Нью-Йорк; Торонто : УВАН у США, 1984. С. 228, 229, 233, 245.
Kulish P. Do I. Pulyuya // *Kulish Pantelejmon. Vybrani ly'sty' Pantelejmona Kulisha ukrayins'kouy movoyu py'sani* [za red. Yu. Lucz'kogo]. N'yu-Jork; Toronto : UVAN u SShA, 1984. S. 228, 229, 233, 245.
4. Куліш П. Хутірська філософія і віддалена від світу поезія [пер. з рос. В. Шевчука]. *Хроніка*, 2000. 1993. Вип. 3/4 (5/6). С. 104–127. Вип. 6 (8). С. 139–154.
Kulish P. Khutirska filosofiiia i viddalena vid svitu poeziiia [per. z ros. V. Shevchuka]. *Khronika* 2000. 1993. Vy'p. 3/4 (5/6). S. 104–127. Vy'p. 6 (8). S. 139–154.

Tiutiunnyk O.

ORCID 0000-0003-1233-3577

Ph.D. in Philosophy,
Associate Professor of the Department of Pedagogy and Methods
of Teaching Foreign Languages,
Т.Н. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: fomunae@gmail.com

Tiutiunnyk Ya.

Postgraduate of the Academic Institute of History,
Ethnology and Jurisprudence named after O.M. Lazarevsky,
Т.Н. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: slava.vernik@gmail.com

P. KULISH'S PHILOSOPHICAL AND EDUCATIONAL VIEWS IN THE CONTEXT OF ETHNO-PEDAGOGY

The urgency of the formation of national-cultural identity is due to the need to understand and assimilate national-cultural values of the Ukrainian people, historical memory, preserve national authenticity and traditions. The most important in this aspect is the question of preservation in the conditions of globalization of national socio-cultural identity, the concentrated expression of which is national education. In particular, this raises the task of rethinking the philosophical and educational heritage as an essential form of national self-awareness. Therefore, in the current conditions of reforming the education system in Ukraine, in search of basic principles of national education, one should turn to the national heritage – the achievement of well-known thinkers of the past, who have studied the content, role and importance of education in society, in particular, in the life of the Ukrainian community.

The purpose of the work is to analyze and theoretically reconstruct P. Kulish's philosophical and educational views.

Methodology. *The theoretical and methodological basis of the study is determined by an approach based on the principles of objectivity and integrity, as well as a set of general scientific and special research methods, which allowed to ensure the validity and reliability of scientific results. In particular, the dialectical method by which the author was able to present the subject of study in its essential social interconnections and dependencies; the method of system analysis allowed to identify and substantiate the system components of the studied object; the historical method has made it possible to study the laws substantially; hermeneutic method made it possible to understand its specificity and features of expression at different stages of development.*

In addition, significant methodological and methodological importance was attached to the principle of national typology of philosophical solution of educational problems, as well as to the principles of comparativism, anthropocentrism and ethnocentrism

The scientific novelty *of the article is to acquire the further development of the peculiarities of understanding the genesis of the Ukrainian people in P. Kulish's philosophical and pedagogical heritage, which was subordinated to the understanding of the peculiarities of the development of the Ukrainian people in the context of its history, language, culture, mentality and education. The realization of these tasks has contributed to the self-awareness and upholding of Ukrainian interests in a wide everyday range.*

Conclusions. *P. Kulish's creative work presents the philosophical and pedagogical concept that emerges from the philosophical understanding of education as a special dimension of human being.*

The reconstructed concept of P. Kulish gives pedagogical thinking the character of synthetics and allows him to agree in the philosophical theories of education and education that the principles of conformity of pedagogical influences with ethical ideals, human nature and national culture are hardly compatible. The main ideas of Kulish's educational philosophy are the education of a harmonious personality through a deep perception of the native culture, based on true traditions that are expressed in language, dialogue with Nature and family upbringing. The

great thinker urged to enlighten the mind and heart, because that is the way to make a person wise and virtuous.

Keywords: *personality, family, education, harmonization, culture.*

Стаття надійшла до редакції: 03.02.2020

Рецензент: С. Гриценко – доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка